

ΟΥΤΟΠΙΑ

Διμηνιαία Έκδοση Θεωρίας και Πολιτισμού, Μαυρομιχάλη 52, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 36.07.742, Φαξ: 210 38.36.658, www.u-topia.gr

ΥΤΟΡΙΑ

A Bimonthly Review of Theory and Culture, Editor: E.I. Bitsakis
52 Mavromichali Str, 106 80 Athens, Greece,
Tel.: 210 36.07.742, Fax: 210 38.29.207-210 38.25.255

Εκδότης: Ευτύχης Μπιτσάκης

Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ

Κεντρική διάθεση: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΠΟΣ

Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα, Τηλ.: 210 32.21.580, Φαξ: 210 32.11.246

Συντακτική Επιτροπή

Βασίλης Αλεξίου, Χρίστος Αλεξίου, Θανάσης Γκιούρας, Δημήτρης Γρηγορόπουλος, Χρήστος Δεμεντζόπουλος, Δημήτρης Δημητούλης, Ανδρέας Θεοφίλου, Έκτωρ Κακναβάτος, Αιμιλία Καρράλη, Ερατοσθένης Καψωμένος, Κατερίνα Κέη, Μαρία Κοκκίνου, Στάθης Κουβελάκης, Λαοκρατία Λάκκα, Κατερίνα Μάτσα, Δημήτρης Μπελαντής, Ευτύχης Μπιτσάκης, Αντρέας Παγουλάτος, Πέτρος Παπακωνσταντίνου, Μάνος Σπυριδάκης, Γιώργος Σταμάτης, Σταύρος Σταυρίδης, Γιώργος Τριμπέρης, Αλέξανδρος Χρύσης.

Τακτικοί Συνεργάτες

Λεωνίδα Βαζικιώτης, Χρίστος Γεωργίου, Γιάννης Δάλλας, Μανώλης Δαφέρομος, Κωστής Δεμερτζής, Γιώργος Διζικιρίκης†, Σόνια Ιλίνσκαγια, Γιάννης Κυριακάκης, Δήμητρα Λαμπροπούλου, Κώστας Λαπαβίτσας, Γιώργος Λιοδάκης, Γιώργος Μανιάτης, Ευγένιος Μαθιόπουλος, Σταύρος Μαυρουδέας, Θόδωρος Μεγαλοοικονόμου, Βασίλης Μηνακάκης, Χρυσούλα Μητσοπούλου, Παναγιώτης Νούτσος, Ευαγγελή Ντάτση, Δημοφάνης Παπαδάτος, Δημήτρης Πατέλης, Σάββας Πατσαλίδης, Περικλής Παυλίδης, Γιώργος Παυλόπουλος, Γιάννης Πλάγγεσης, Δημήτρης Ρόκος, Δημήτρης Σαφραγιανός, Γιάννης Σακκάς, Θανάσης Σφήμας, Παναγιώτης Σωτήρης, Νίκος Ταμπάκης, Δημήτρης Τζωρτζόπουλος, Βούλα Τσινδρέμα.

Επιμέλεια και διόρθωση δοκιμίων: Ελένη Μιχαλοπούλου

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Εκδόσεις Τόπος, τηλ.: 210 82.22.835

Εκτύπωση: Θεόδωρος Δελής

Για τους συνεργάτες της Ουτοπίας

Τα κείμενα που δημοσιεύονται εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα. Η Συντακτική Επιτροπή ευθύνεται για την επιλογή τους. Κάθε κείμενο κρίνεται από δύο ειδικούς, μέλη ή μη της Συντακτικής Επιτροπής. Σε περίπτωση διαφωνίας, το κείμενο δίδεται σε τρίτο κριτή. Απορριπτικές αποφάσεις της Συντακτικής Επιτροπής αιτιολογούνται. Οι συγγραφείς παρακαλούνται να υποβάλουν τα κείμενά τους σε 2 δακτυλογραφημένα αντίτυπα. Τα άρθρα δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις 6.000 λέξεις, δηλαδή τις 20 δακτυλογραφημένες σελίδες κανονικού σχήματος. Εφόσον είναι δυνατόν, τα άρθρα να είναι γραμμένα σε δισκέτα, σε Macintosh, MS DOS text ή οποιαδήποτε Windows.

Τιμή τεύχους 10 ευρώ. Ετήσια συνδρομή 40 ευρώ. Φοιτητές 30 ευρώ. Οργανισμοί 80 ευρώ.

Συνδρομές: ALPHA BANK, 128-00-2320-001847 (ΜΟΤΙΒΟ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.)

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, 151/470821-09 (ΜΟΤΙΒΟ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.)

Αριθμός τεύχους: 85, Μάιος - Ιούνιος 2009

ISSN: 1105-9141

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 5   **ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ**
- ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΧΕΓΚΕΛ**
- 9   ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΓΛΙΚΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ
(1831)
Georg Wilhelm Friedrich Hegel
- 49   ΤΟ ΕΓΕΛΙΑΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ:
ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ
Θωμάς Νουτσόπουλος
- 83   ΜΕΤΑΞΥ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.
Ο ΧΕΓΚΕΛ ΚΑΙ Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΕΚΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ 1831-32
Θανάσης Γκιούρας
- 133   ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΤΟΝ ΧΕΓΚΕΛ. Η ΣΤΙΓΜΗ ΤΗΣ ΙΕΝΑΣ (1801-1807)
Μιχάλης Σκομβούλης
- 157   Ο ΜΑΡΞ ΚΑΙ Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ
Jacques D'Hondt
- 181   ΥΛΗ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ
ΤΟΥ ΧΕΓΚΕΛ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΑΡΞ
Michel Vadée
- 193   Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΧΕΓΚΕΛ ΚΑΙ ΤΑ *GRUNDRISSE* ΤΟΥ ΜΑΡΞ
Δημήτριος Τζωρτζόπουλος
- ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**
- 207   ΦΡΑΝΣΟΥΑ ΝΤΑΓΚΟΝΙΕ, *ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ*
Ευτύχης Μπιτσάκης
- 210   ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΣ, *Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΥΛΗΣ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ*
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ
Γιώργος Βλαχάκης
- 212   Ι. ΨΗΜΜΕΝΟΣ/Χ. ΣΚΑΜΝΑΚΗΣ, *ΟΙΚΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ*
ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ
Μάνος Σπυριδάκης

Εικόνα εξωφύλλου: Jacob Schlesinger, Πορτρέτο του Χέγκελ, (λεπτ.), 1831.

Οπισθόφυλλο: Hensel, πορτρέτο Χέγκελ, 1820.

Αγαπητέ φίλε της *Ουτοπίας*,

Με την έκδοση του 85ου τεύχους που κρατάς στα χέρια σου, εγκαινιάζεται μια νέα περίοδος για το περιοδικό, η οποία σηματοδοτείται από την ανάληψη της έκδοσής του από τις Εκδόσεις Τόπος.

Οι εκδόσεις ΤΟΠΟΣ είναι ένα νέο ανεξάρτητο σχήμα, που δημιουργήθηκε στις αρχές του 2007 ταυτόχρονα με τη μητρική εταιρεία ΜΟΤΙΒΟ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.

Ο ΤΟΠΟΣ έχει στο κέντρο του ενδιαφέροντός του τη λογοτεχνία, ελληνική και ξένη, τις δοκιμιακές εκδόσεις για σύγχρονα θέματα, καθώς και τις επιστημονικές εκδόσεις, με έμφαση στις Επιστήμες του Ανθρώπου.

Η απόφαση του ΤΟΠΟΥ να εκδίδει την *Ουτοπία* δεν ήταν τυχαία.

Εκτιμάμε και σεβόμαστε την παρουσία της όλα αυτά τα χρόνια και η έκδοσή της εντάσσεται απόλυτα στη φιλοδοξία μας οι εκδόσεις ΤΟΠΟΣ να συμβάλουν στη διαμόρφωση του Τόπου των *Ουτοπιών*, μιας δυναμικής και αναπτυσσόμενης αναγνωστικής κοινότητας.

Η *Ουτοπία*, ένα ανεξάρτητο θεωρητικό περιοδικό υψηλού επιπέδου, έχει ακόμα και στις σημερινές δύσκολες εποχές, θέση που θα ζήλευαν πολλά θεωρητικά περιοδικά, διεθνώς, που απευθύνονται στο ίδιο κοινό. Το περιοδικό έχοντας στο επίκεντρό του τις επιστήμες, τη φιλοσοφία και την τέχνη, ανοιχτό στα σύγχρονα ορθολογικά και προοδευτικά ρεύματα σκέψης, συνεργάζεται με σημαντικούς επιστήμονες και ανθρώπους του πνεύματος στην Ελλάδα, στην Ευρώπη και στην Αμερική.

Ως κίνηση γνωριμίας για τη νέα εκδοτική φάση της ΟΥΤΟΠΙΑΣ, οι εκδόσεις ΤΟΠΟΣ προφέρουν σε κάθε νέο συνδρομητή αλλά και σε κάθε αναγνώστη που θα ήθελε να ανανεώσει τη συνδρομή του για τα τεύχη του 2009 δώρο ένα από τα παρακάτω βιβλία:

- ΕΚΕΙΝΑ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ – Μια αυτοβιογραφία, Φιντέλ Κάστρο. Εισαγωγή: Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΤΟΥ ΤΡΟΜΟΥ; Από την «Ανοιξη της Πράγας» στη «Βελούδινη Επανάσταση», Αλνίξ Λόρεντς

Ελπίζουμε ότι και σε αυτή τη νέα περίοδο, οι άνθρωποι που όλα αυτά τα χρόνια στήριξαν την *Ουτοπία* θα εξακολουθήσουν να τη στηρίζουν, μαζί με τους νέους φίλους, αναγνώστες και συνδρομητές που θα συμβάλουν στη διεύρυνση του αναγνωστικού της κοινού.

Βαγγέλης Γεωργακάκης
Γενικός Διευθυντής – Εκδόσεις Τόπος

www.toposbooks.gr

Το 85ο τεύχος της *Ουτοπίας* κυκλοφορεί σε μια περίοδο όχι πλέον υφέρπουσας και προσδοκώμενης, αλλά υπαρκτής και ευρείας κρίσης διεθνών διαστάσεων και με βαθιές επιπτώσεις στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Η κατάσταση αυτή, πέρα από τις αναδιπλώσεις και τις υποδηλώσεις του δημόσιου λόγου, έχει ιδιαίτερες επιπτώσεις στο πεδίο της κοινωνικής θεωρίας: η αντίληψη της «απληστίας» ως αιτίου για την κρίση ομολογεί την ένδεια του κυρίαρχου θεωρητικού λόγου, όπως και η μέχρι πρότινος εορταστική εμμονή του τελευταίου στη λεγόμενη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Οι μετατοπίσεις του ιστορικού χρόνου τις οποίες έχει εντείνει η κρίση έχουν ωθήσει άλλωστε ορισμένους ολίγους θεράποντες του δημόσιου λόγου να στραφούν σε επιχειρηματολογίες που ολισθαίνουν σε αρχέγονα μαγικά πρότυπα: ο περιορισμός των όχι απλώς παχυλών αλλά αστρονομικών αμοιβών για κορυφαία στελέχη επιχειρήσεων οι οποίες έχουν ήδη ναυαγήσει ή τείνουν να ναυαγήσουν (προσφάτως, η κυβέρνηση των ΗΠΑ διόρισε ειδικό αξιωματούχο με τον τίτλο *special master for compensation*, ο οποίος θα εποπτεύει τις αμοιβές των πέντε ανώτερων στελεχών επτά μεγάλων αμερικανικών εταιρειών) συνδυάζεται με σοβαροφανή ξόρκια τα οποία ελπίζουν να καλέσουν από τον τάφο το πνεύμα του Τζων Μείναρντ Κέννυ για να σωθούν από το κακό δαιμόνιο που καταστρέφει οικονομικές αξίες και καταβροχθίζει θέσεις εργασίας. Μια ειρωνική διαπίστωση της υφιστάμενης κατάστασης είναι ότι η ιδιωτικοποίηση τίθεται πλέον στο οικονομικό πεδίο σε διάφορα κράτη υπό «προσεκτικό» έλεγχο, μέσα από την εκ νέου ανακάλυψη της «πραγματικής οικονομίας», αλλά παραμένει –τουλάχιστον για την Ελλάδα– σχεδόν αδέσμευτη στο πολιτικό πεδίο, καθώς εδώ γίνεται σαφής διά γυμνού οφθαλμού η υπαγόρευση συμφερόντων από την πλευρά των τραπεζών και της κερδοφορίας τους. Ο μηχανισμός του δημοσίου χρέους αναδεικνύεται για άλλη μια φορά ως μεθόδευση εξαγοράς του κράτους από τους πιστωτές του, και κατά συνέπεια δέσμευσης του φορολογούμενου λαού στην ικανοποίηση ιδιωτικών συμφερόντων. Το προηγούμενο τεύχος ήταν αφιερωμένο στη σημερινή κρίση.

Η *Ουτοπία* στρέφεται με το παρόν τεύχος και αυτή στο παρελθόν, όχι όμως με μαγανείες αλλά με κριτική διάθεση, διαβάζοντας ξανά το έργο ενός στοχαστή ο οποίος όχι απλώς αντιμετώπισε την ιστορική μεταβολή της περιόδου του με κριτική διάθεση, αλλά ενσωμάτωσε την ίδια την αντίληψη της κοινωνικής μεταβολής στο φιλοσοφικό σύστημά του: Ο Γκέοργκ Βίλχελμ Φρήντριχ Χέγκελ είναι κατά κοινή ομολογία ένας πολιτικά προσανατολισμένος φιλόσοφος τόσο αναφορικά με την αντίληψη της ιστορικής επικαιρότητας όσο και την ίδια τη συγκρότηση της φιλοσοφίας του, η οποία κορυφώνεται στην αξία της ελευθερίας. Στο παρόν τεύχος δημοσιεύεται η πρώτη ελληνική μετάφραση της ανάλυσης του Χέγκελ σχετικά με το αγγλικό νομοσχέδιο περί εκλογικής μεταρρύθμισης του 1831-32, ενός από τα πρώτα βήματα της διεύρυνσης του εκλογικού δικαιώματος τον 19ο αιώνα. Πρόκειται για ένα από τα λίγα δείγματα επίκαιρου πολιτικού σχολιασμού από έναν κατά τα άλλα «θεωρησιακό» φιλόσοφο. Η προσεκτική, έως και διστακτική, ανάλυση του Χέγκελ αναφορικά με το πάλαι ποτέ δίπολο «μεταρρύθμιση ή επανάσταση» είναι εξίσου χαρακτηριστική όσο και η απαγόρευση της δημοσίευσης του τελευταίου τμήματος του κειμένου από τον βασιλιά της Πρωσίας.

Στη δημοσίευση περιλαμβάνονται δύο προσχέδια για το τελικό κείμενο, καθώς και ορισμένοι αφορισμοί του Χέγκελ αναφορικά με την περίοδο της ευρωπαϊκής επανάστασης του 1830. Η ενασχόληση με την πολιτική σκέψη του Χέγκελ συνεχίζεται με τρία άρθρα, το καθένα από τα οποία εστιάζει σε μια διαφορετική περίοδο του εγγεγραμμένου έργου: ο Θωμάς Νουτσόπουλος παραθέτει την πρώτη στην Ελλάδα κριτική παρουσίαση του νεανικού κειμένου του Χέγκελ για το Σύνταγμα της Γερμανίας, το οποίο πραγματεύεται τους όρους πολιτικής μετάβασης σε ένα νεωτερικό καθεστώς. Ο Μιχάλης Σκομβούλης συνοψίζει περιεκτικά την καμπή που σηματοδοτεί η λεγόμενη περίοδος της Ίένας στο έργο και στη σκέψη του Χέγκελ, καθώς εδώ τίθενται με πειραματικό και διεξοδικό συνάμα τρόπο τα θεμέλια για μια περιοχουμενική κοινωνική θεωρία, στην οποία συμπεριλαμβάνονται στοιχεία της σύγχρονης οικονομίας. Τέλος, ο Θανάσης Γκιούρας αναλύει το κείμενο του Χέγκελ για την αγγλική εκλογική μεταρρύθμιση, τοποθετώντας το στο πλαίσιο των συζητήσεων της περιόδου και τονίζοντας τη δυναμική που συνδέει τον τρόπο εξέτασής του με τις κατοπινές αναπτύξεις της θεωρίας και της πολιτικής επιστήμης. Το αφιέρωμα στον Χέγκελ συνεχίζεται με τρία άρθρα, τα οποία πραγματεύονται την εγγεγραμμένη σκέψη μέσα από τη μαρξική ανάπτυξή της. Ο Jacques D'Hondt εξετάζει ξανά τη σχέση του Μαρξ με την εγγεγραμμένη φαινομενολογία, ενώ ο Michel Vadée αναλύει, συνεχίζοντάς της, τις απόψεις του Χέγκελ και του Μαρξ για την κατηγορία της ύλης, με βάση τα τότε δεδομένα των φυσικών επιστημών. Τέλος, ο Δημήτρης Τζωρτζόπουλος διατυπώνει ορισμένες παρατηρήσεις για τα ίχνη της εγγεγραμμένης Λογικής στις πάντα προκλητικές σημειώσεις (Grundrisse) του Μαρξ – ένα θέμα που δεν έχει διόλου εξαντληθεί από την έρευνα.

Ο Χέγκελ ήταν ένας μεγάλος ιδεαλιστής. Ορισμένοι αρκούνται σ' αυτό και ξεπερνούν με το έργο του. Ο νεότερος και σύγχρονος εμπειρισμός (θετικιστές, νεοθετικιστές, κ.λπ.), φιλόσοφοι της γλώσσας, μετανεωτερικοί, αποδομιστές αδυνατούν να συλλάβουν, με όργανο την τυπική λογική, το μεγαλείο και την ευρετική αξία της ιδεαλιστικής έστω λογικής του Χέγκελ. Ο Αλτουσέρ και οι οπαδοί του εξάλλου, δέσμιοι ενός ιδιότυπου μαρξιστικού δομισμού, αντιμετώπισαν αρνητικά τη σχέση του Χέγκελ με τον μαρξισμό.

Εντέλει ο Χέγκελ παραμένει όχι μόνο ένας μεγάλος φιλόσοφος, αλλά και ένας πολιτικός στοχαστής, ο οποίος συνέλαβε τα επαναστατικά κοσμογονικά ρεύματα της εποχής του.

Στο σημερινό τεύχος προτιμήσαμε να παραλείψουμε τα επίκαιρα σημειώματα της ενότητας «Επί τον Τύπον», προκειμένου να μην περικόψουμε το αφιέρωμα στον πολιτικό στοχαστή και φιλόσοφο Χέγκελ.

Το σημερινό τεύχος εικονογραφείται με πορτρέτα του Χέγκελ με έργα από την ολλανδική τέχνη, την οποία ο Χέγκελ θαύμαζε. Ένα έργο του Γουίλιαμ Χόγκαρθ και δύο έργα του Caspar David Friedrich, σύγχρονου ζωγράφου του Χέγκελ.